

ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ

**Η Κρήτη των Επανάστασεων του 19^{ου} αι,
μέσα από τη ματιά του Νίκου Καζαντζάκη**

**Επιλεγμένα αποσπάσματα από τα βιβλία του
Νίκου Καζαντζάκη**

για τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου

Επιλογή κειμένων : Μαρία Χαραλαμπάκη, φιλόλογος

(Έχουν χρησιμοποιηθεί αποσπάσματα από τα έργα « Αναφορά στον Γκρέκο» και « Καπετάν Μιχάλης»)

Καζαντζάκης –αφηγητής

Σφίγγω ήσυχα πονετικά, ένα σβώλο κρητικό χώμα στη φούχτα μου . Το κρατούσα το χώμα ετούτο πάντα μαζί μου σε όλες μου τις περιπλανήσεις και στις μεγάλες μου αγωνίες το' σφιγγα μέσα στη φούχτα μου κι έπαιρνα δύναμη, δύναμη μεγάλη, σα να 'σφιγγα το χέρι φίλου αγαπημένου.

Χρέος προς τους προγόνους

Χρέος προς τη νέα γενιά

Όταν άρχισα τώρα στα γεράματα να γράφω τον καπετάν Μιχάλη, ο κρυφός σκοπός μου ήταν τούτος: να σώσω, ντύνοντάς το με λέξεις, το όραμα του κόσμου, όπως το πρωταντίκρυσαν και το δημιούργησαν τα παιδικά μου μάτια. Κι όταν λέω το όραμα του κόσμου, θέλω να πω το όραμα της Κρήτης. Δεν ξέρω τι γίνονταν την εποχή εκείνη στ' άλλα παιδιά της λευτερωμένης Ελλάδας. Μα τα παιδιά της Κρήτης ανάπνεαν έναν αέρα τραγικό στα ηρωικά και μαρτυρικά χρόνια του καπετάν Μιχάλη, όταν οι Τούρκοι πατούσαν ακόμα τα χώματά μας και συνάμα άρχισαν ν' ακούγονται και να ζυγώνουν τα ματωμένα φτερά της Ελευτερίας. ... Από τη στιγμή που άρχιζε το μυαλό μας να ξυπνάει, βλέπαμε τους Χριστιανούς και τους Τούρκους να ταυροκοιτάζονται και να στρίβουν τα μουστάκια τους αγριεμένοι. Βλέπαμε τους νιζάμηδες να περνούν αρματωμένοι τους δρόμους και να μανταλώνουν οι Χριστιανοί τις πόρτες τους βλαστημώντας. Ακούγαμε τους γέρους να μιλούν για σφαγές, παλικάριές και πολέμους και καμαρώναμε να κατεβαίνουν από τα βουνά με το μαυρομάνικο παραχωμένο στη ζώνη . Ο θεός μας είχε πάρει το πρόσωπο και το μπόι γέρου πολεμιστή.

Πολλοί που διαβάζουν τον καπετάν Μιχάλη θαρρούν πως ποτέ δεν υπήρξα άντρες τόσο χεροδύναμοι, τόσο ψυχοδύναμοι που ν' αγαπούν με τόση λαχτάρα τη ζωή και ν' αντικρίζουν με τόση περιφρόνηση το θάνατο. Πώς να πιστέψουν οι άπιστοι τι θάματα μπορεί να γεννήσει η πίστη; Ξεχνούν πως η ψυχή του ανθρώπου γίνεται παντοδύναμη όταν συνεπαρθεί από μια μεγάλη ιδέα.

Το ελληνικό γένος, αν σώθηκε μέχρι σήμερα, αν επέζησε ύστερα από τόσους εχτρούς –εξωτερικούς κι εσωτερικούς, προπάντων εσωτερικούς – ύστερα από τόσους αιώνες κακομοιριά, σκλαβιά και πείνα, το χρωστάει όχι στη λογική –θυμηθείτε τους τρεις εμποράκους που

ίδρυσαν τη Φιλική Εταιρεία, θυμηθείτε το '21 –το χρωστάει στο θάμα.
Στην ακοίμητη σπίθα που καίει μέσα στα σωθικά της Ελλάδας.

Υπάρχει στον κόσμο τούτον ένας μυστικός νόμος –αν δεν υπήρχε, ο
κόσμος θα 'ταν από χιλιάδες χρόνια χαμένος –σκληρός κι
απαραβίαστος :το κακό πάντα θριαμβεύει και πάντα στο τέλος
νικάται.!!

[Η σφαγή]

... άξαφνα βουή ακούστηκε στο δρόμο, φωνές και γκαρίσματα, ... άντρες
έτρεχαν πίσω, άλλοι ξυπόλητοι, άλλοι με ξεπατωμένα στιβάνια, με σαρίκια
στο κεφάλι, δε μιλούσαν, μούγκριζαν κι έτρεχαν κατά το Κάστρο.

Οι Τούρκοι, τα σκυλιά! γόγγυξε η μητέρα, μας άρπαξε παραμάσκαλα και
μας έμπασε στο σπίτι.Ο πατέρας. «Δεν θα ξεπορτίσετε πια», είπε
Στράφηκε σε μένα, μάζεψε τα φρούδια: «**Φοβάσαι;**» -« **Όχι**», αποκρίθηκα.
«**Κι αν σπάσουν οι Τούρκοι την πόρτα και μούνε μέσα και σε
σφάζουν;**» «Ανατρίχιασα. ένιωσα τη λεπίδα του μαχαιριού στο λαιμό μου.
Έκαμα να φωνάξω Φοβούμαι! Φοβούμαι! Μα το μάτι του κυρού ήταν
καρφωμένο απάνω μου. Ντράπηκα. Το στήθος μου άξαφνα φούσκωσε. **Κι
αν με σφάζουν**, αποκρίθηκα, **δεν φοβούμαι**. Είχα νιώσει την καρδιά μου
να αντρειεύεται. Καλά, είπε ο κύρης κι άναψε το τσιγάρο.

.....καθόμασταν διπλομανταλωμένοι μέσα στο σπίτι, ο ένας κολλημένος με
τον άλλο, η μάνα μου, η αδερφή μου κι εγώ, γροικούσαμε να περνούν έξω
από την πόρτα μας ξεφρενιασμένοι οι Τούρκοι, να βλαστημούν, να
φοβερίζουν, να σπάζουν πόρτες και να σφάζουν τους χριστιανούς.
Ακούγαμε τις φωνές και τον ρόγχο των λαβωμένων, τα σκυλιά που
γαύγιζαν και μια βουή στον αέρα, σα να γίνονταν σεισμός. Ο κύρης ,πίσω
από την πόρτα με γεμάτο το ντουφέκι περίμενε: « **Αν σπάσουν την πόρτα
οι Τούρκοι και μούνε μέσα, θα σας σφάξω πρώτα, να μην πέσετε στα
χέρια τους**»

Μάνα, έφυγε η σφαγή;

**Σώπα, μου αποκρίθηκε, σώπα, παιδί μου μη μελετάς τα' όνομά της !
μπορεί να σ' ακούσει κι να ξαναγυρίσει.**

.....

[Το προσκύνημα]

Την άλλη μέρα το πρωί με πήρε ο κύρης από το χέρι

-**Πάμε**, είπε.

Η μάνα τρόμαξε.

-Πού το πας το παιδί; Κανένας χριστιανός δε βγήκε ακόμη από το σπίτι του.

-Πάμε, ξανάπε ο κύρης, άνοιξε την πόρτα και βγήκαμε έξω.

-Πού πάμε; ρώτησα και το χέρι μου έτρεμε μέσα στη χοντρή του φούχτα.

Κοίταξα γύρω μου, ερημιά. Στη γωνιά δυο τουρκαλάδες πλένονταν στη βρύση και το νερό κοκκίνιζε.

-Φοβάσαι;

-Ναι

-Δεν πειράζει. Θα συνηθίσεις.

... Φτάσαμε στην πλατεία που βρίσκονταν το συντριβάνι με τα λιοντάρια. Πλάι ο μεγάλος γερο πλάτανος. Ο κύρης στάθηκε, άπλωσε το χέρι

-Κοίτα! Μου 'καμε.

Σήκωσα τα μάτια κατά τον πλάτανο, έσυρα φωνή: τρεις κρεμασμένοι καμπάνιζαν, ο ένας πλάι στον άλλο, ξυπόλητοι, με μια πουκαμίσια μονάχα, κι η γλώσσα τους ήταν πεταμένη έξω καταπράσινη. Γύρισα πέρα το κεφάλι, δεν μπορούσα να βαστάξω, κι αγκάλιασα το γόνατο του κύρη. Μα αυτός μου φούχτωσε το κεφάλι, το γύρισε κατά τον πλάτανο

-Κοίτα!, με πρόσταξε πάλι.

Τα μάτια μου γέμισαν κρεμασμένους.

-Όσο να ζεις, μου 'πε ο κύρης, **τ' ακούς; όσο να ζεις ποτέ να μη φύγουν από τα μάτια σου οι κρεμασμένοι ετούτοι.**

-Ποιος τους σκότωσε;

-Η λευτεριά, ας είναι καλά!

Δεν κατάλαβα. Κοίταζα, κοίταζα με γουρλωμένα μάτια τα τρία κορμιά που κινούνταν αργά μέσα στα κιτρινωμένα πλατανόφυλλα.

Σβάρνισε ο κύρης γύρω τη ματιά του, στύλωσε το αυτί του. Οι δρόμοι έρημοι. Στράφηκε σε μένα.

-Μπορείς να τους αγγίξεις; μου κάνει

-Δεν μπορώ!, αποκρίθηκα με τρόμο.

-Μπορείς, μπορείς, έλα!

Ζυγώσαμε. Ο κύρης γρήγορα γρήγορα έκαμε το σταυρό του:

-Αγγίξε τα πόδια τους, με πρόσταξε.

Μου πήρε το χέρι, ένιωσα στ' ακροδάχτυλά μου το κρύο ταγαριασμένο πετσί, η δροσούλα της νύχτας κάθονταν ακόμη πάνω τους.

-Προσκύνα!, πρόσταξε τώρα ο κύρης, κι ως μ είδε να τινάζουμαι, να θέλω να φύγω, με άρπαξε από τις αμασκάλες, με ανασήκωσε, έγειρε το κεφάλι μου και κόλλησε με βιας το στόμα μου απάνω στα ξυλιασμένα πόδια.

Με απόθεσε χάμω, τα γόνατά μου λύγιζαν. Ο πατέρας έσκυψε, με κοίταξε.

-Για να συνηθίζεις, είπε.

....Έσκυψε ο πατέρας, πήρε ... μια πέτρα πιτσιλισμένη με αίματα.

-Φύλαξέ τη, μου είπε.

Είχα αρχίσει να καταλαβαίνω τα' άγρια τούτα φερσίματα του κυρού μου. Δεν εφάρμοζε αυτός τη Νέα παιδαγωγική, ακολουθούσε την παμπάλαιη, την ανήλεη, και που μονάχα αυτή μπορεί να σώσει το Γένος. Όμοια γυμνάζει ο λύκος το διαλεχτό του λυκόπουλο, το μονιά, και το μαθαίνει να κυνηγάει και να σκοτώνει, και να ξεφεύγει με δόλο ή με παλικάριά τις παγίδες. Στην άγρια αυτή παιδαγωγική του κυρού μου χρωστώ την αντοχή και το πείσμα, που πάντα μου παραστάθηκαν στις δύσκολες στιγμές. Στην αγριάδα αυτή χρωστώ κι όλους τους απροσκύνητους στοχασμούς που τώρα, στα τέλη της ζωής μου, με κυβερνούν και δεν καταδέχονται μήτε από το Θεό, μήτε από το Διάβολο παρηγοριά.

.....

«Κοίταξε αν μπορείς το φόβο κατάματα κι ο φόβος θα φοβηθεί και θα φύγει».

.....

[Καπετάν Μιχάλης]

Τραγούδι: Άστραψε τ' αψηλό βουνό (με τον Μάνο Κατράκη) <https://www.youtube.com/watch?v=dy5qVNgR6sI>

Έτριξε τα δόντια, καταπώς το συνηθούσε, όταν τον καβαλίκευε ο θυμός. Ξεπρόβαλε από τα χείλια το δεξιό του σκυλόδοντο και φέγγριζε μέσα από τα μαύρα μουστάκια του. Καλά τον είχαν παρανομιάσει στο Μεγάλο Κάστρο Κάπρο. Απάνω στη μάνητά το με τα στρογγυλά κατασκότεινα μάτια του, με τον κοντό αλύγιστο σβέρκο, με τη βαριά χοντροκόκκαλη δύναμή του και με το σκυλόδοντο που ξεπρόβαινε, έμοιαζε αληθινά με κάπρο, που είδε ανθρώπους κι αναστηλώθηκε στα πισινά του να χιμήξει. Θεόρατος άντρας, έφτανε το κεφάλι του ως το ταβάνι του μαγαζιού του. Μακρύ κροσσωτό μαντήλι ανακρατούσε τα' αγκαθωτά μαλλιά του. Φορούσε κι ένα πουκάμισο μαύρο, γιατί κι η σκλαβωμένη Κρήτη ήτανε

μαυροφορεμένη. Δεν είχε ποτέ του βάλει ξουράφι στο μάγουλό του, άφηνε τα γένια του να ποταμίζουν στο στήθος του, γιατί είχε πένθος, πενθούσε για την Κρήτη που ήταν σκλάβο. Γι αυτό και δε γελούσε και θύμωνε σαν έβλεπε χριστιανό να γελάει. Καταντούσε το γέλιο να του φαίνεται πράξη αντιηρωική.

Στο σπίτι του, οι αγωνιστές του 21 φέγγριζαν ολόγυρα στους τοίχους, με τα άρματα, τα φυσεκλίκια τις κουμπούρες. Τα μουστάκια τους ήταν στριμμένα σα σκοινιά, τα μαλλιά τους έπεφταν στους ώμους. Ο καπετάν Μιχάλης, όταν ήταν στο σπίτι του και κάθονταν στον οντά του, καθόταν και τους κοίταζε έναν ένα. Δεν κάτεχε καλά τα ιστορικά τους, πού πολέμησαν, τι ανδραγαθίες έκαμαν, από πού κρατούσε η σκούφια τους. Ένα μονάχα κάτεχε. Πως όλοι τούτοι πολέμησαν τον Τούρκο. Κι αυτό του έφτανε. Όλα τα' άλλα είναι για τους δασκάλους. Σ' έναν αγωνιστή μπροστά έκαιγαν ένα καντηλάκι, σα να 'ταν ιερό κόνισμα. Κι όποιος έμπαινε και τον ρωτούσε το γιατί, -είναι ο Άγιος Καραΐσκος, αποκρίνονταν ξερά κι έκοβε την κουβέντα.

Ε παντέρμη Κρήτη, μουρμούρισε ο καπετάν Μιχάλης. Πόσες γενεές φωνάζεις κακομοίρα, ποιος σε ακούει; Φοβέρα θέλει κι ο θεός για να κάμει το θάμα του, φοβέρα θέλουν κι οι δυνατοί της γης, πιάσε, μωρή πάλι το τουφέκι, αυτός είναι ο Μόσκοβος ο δικός σου, άλλον δεν έχει.

Όμορφη που 'ναι η Κρήτη, μουρμούρισε, όμορφη! Ε! και να 'μουν αετός να την καμάρωνα όλη απ' την κορφή του αέρα.

Έχω παράπονο του θεού που δεν μας έκανε ατσαλένια τα κορμιά των κρητικών, να μπορούμε να βαστάξουμε εκατό, διακόσια, τρακόσια χρόνια, όσο να λευτερώσουμε την Κρήτη, κι ύστερα, ας γενούμε μπούλβερη και κουρνιαχτός

«Όρτσα διάλε την πίστη του κι όπου το βγάλει η βράση, ή που θα σάξει μια δουλειά ή που θα σωχαλάσει».

Οι Κρητικοί αντιστέκονταν στον Τούρκο. Άδικο είναι, σήκωναν το κεφάλι στον ουρανό και φώναζαν, άδικο! Και μάχονταν, σαν καλοί χριστιανοί, να δικαιώσουν την αβάσταχτη τούτη θεϊκή αδικία. Αγωνιστής είναι κι ο Θεός, στοχάζονταν, κάπου αλλού θα πολεμάει, σε άλλο αστέρι, άλλους Τούρκους. Ας του φωνάξουμε ν' ακούσει.

Είναι λαοί και άνθρωποι που φωνάζουν το Θεό με την προσευκή και τα κλάματα. Ή με την εγκαρτέρηση και τη φρόνιμη απαντοχή. Ή με βλαστήμιες. Οι Κρητικοί με το τουφέκι. Στέκονται απόξω από την πόρτα του Θεού και βροντούν το τουφέκι ν' ακούσει. «Ανταρσία!» ουρλιάζει ο Σουλτάνος που ακούει πρώτος την τουφεκιά και ξαποστέλνει

φρενιασμένος πασάδες, νιζάμηδες και παλούκια. «Αυθάδεια!» φωνάζουν οι Φράγκοι και αμολνούν τα ατσαλένια θωρακωτά τους να ριχτούν απάνω στη μικρή βαρκούλα που χαροπαλεύει ανάμεσα στην Ευρώπη, στην Ασία και στην Αφρική. «Υπομονή, φρονιμάδα, μη με βάλετε στα αίματα» παρακαλιέται η φτωχομάνα η Ελλάδα και τρέμει. «Ελευτερία ή Θάνατος!» αποκρίνονται οι Κρητικοί και βροντούν την πόρτα του Κυρίου.

Καζαντζάκης : Πατώ στ' αφρόχειλα της άβυσσος και τρέμω. Δυο φωνές μέσα μου παλεύουν : Ο νους «Γιατί να χανόμαστε κυνηγώντας το αδύνατο; Μέσα στον ιερό περίβολο των πέντε αισθήσεων, χρέος μας ν' αναγνωρίσουμε τα σύνορα του ανθρώπου.» Μα, μια άλλη φωνή, ας την πούμε έκτη δύναμη, ας την πούμε καρδιά, αντιστέκεται και φωνάζει. «Όχι! Όχι! Ποτέ μην αναγνωρίσεις τα σύνορα του ανθρώπου. Να σπας τα σύνορα! (Ν' αρνιέσαι ό,τι θωρούν τα μάτια σου. Να πεθαίνεις και να λες Θάνατος δεν υπάρχει!»

Ό,τι επιθυμείς να το φωνάζεις δυνατά, αγρίμι να γίνεσαι. Δεν ταιριάζει η μετριότητα με τη λαχτάρα.

Τραγούδια :

Δεν ήταν νησί https://www.youtube.com/watch?v=r5k_RK0tIT8

Όμορφη που 'ναι η Κρήτη

<https://www.youtube.com/watch?v=aTkAiIgbkE0>

.....
[Συνάντηση καπετάν Μιχάλη –Μανούσακα]

-Καλώς τὰ' αδέρφι. Στρωμένος είναι ο σοφράς, σε αγαπάει η πεθερά σου, πέζεψε.

-Βιάζομαι, έκαμε ο καπεταν Μιχάλης. Σφάλνα την πόρτα, έχω να σου μιλήσω.

-Καλό μαντάτο φέρνεις; κακό;

-Όπως το πάρεις. Σφάλνα την πόρτα σου λέω.

Ο Μανούσακας σφάληξε τη μέσα πόρτα, να μην ακούν οι γιοι κι οι θυγατέρες, ζύγωσε τον αδερφό του.

-Άκου να σου πω, αδερφέ Μανούσακα, αν δε σηκώνεις το κρασί μην το πίνεις.

Το μούτρο του Μανούσακα σκοτείνιασε.

-Γιατί μου το λες;

-Κι οι γαιδάροι, δεν τους έκαμε ο Θεός να καβαλικεύουν τους ανθρώπους, παρά οι άνθρωποι να τους καβαλικεύουν. Κατάλαβες;

-Κατάλαβα. Πειράχτηκε ο αδερφοχτός σου ο Νουρήμπεης και σ' έπεψε να μου κάμεις παράπονα. Πειράχτηκες και του λόγου σου, καπετάν Μιχάλη;

-Δεν πειράχτηκα. Και μη μου λες εμένα αναγυριστικές κουβέντες, τη καρδια μου την κατέχεις Μα δε σφύρνει τη χριστιανοσύνη. Δεν ήρθε ακόμη ο καιρός να σηκώσουμε μπαϊράκι.!

Μα ο Μανούσακας είχε αγριέψει.

-Όταν μεθάς του λόγου σου και τραγουδάς το Μόσκοβο και μπαίνεις στους τούρκικους καφενέδες και πιάνεις τους μπέηδες και τους πετάς στα κεραμίδια, δε συλλογιέσαι τη χριστιανοσύνη; και μου 'ρχεσαι τώρα στην αυλή μου και μου κάνεις το δάσκαλο;; ... [...]

Ο καπετάν Μιχάλης σώπαινε. Τι να πει; Είχε δίκιο ο Μανούσακας. Όταν μεθούσε κι αυτός, μήτε Κρήτη λογάριαζε μήτε χριστιανοσύνη. Στο διάολο οι φρονιμάδες! Καβαλίκευε τη φοράδα του, κι αλάκερος ο κόσμος του φαίνονταν μικρός, τιποτένιος, μια καρυδόπουπα, και πήγαινε απάνω κάτω καβαλάρης κι ήθελε να ην κάμει κομμάτια με το πέταλο της φοράδας του, να πάει στο διάολο!

-Δεν μου αποκρίνεσαι, είπε σε λίγο ο Μανούσακας βλέποντας τον αδερφό του να ζαρώνει τα φρούδια και να κοιτάζει πέρα κατά το βουνό. Δεν μου αποκρίνεσαι, μα έγνοια σου, κατέχω εγώ τα όσα κλώθει ο νους σου. Παρ' το απόφαση, είσαι παλικάρι και καταλαβαίνεις, παρ' το απόφαση σου λέω, αυτή είναι η μοίρα της Κρήτης. Άσε με να βγάλω κι εγώ το άχτι μου, κι ο κόσμος ας βουλιάξει! Στο μπαϊράμι τους θα βάλω πισώπλατά μου ένα μουλάρι και θα το πάω στο τζαμί να προσκυνήσει, παρέα με το γάιδαρο. Κι ας με σκοτώσουν.

-Δε με νοιάζει πως θ σε σκοτώσουν, μόνο που θα βουλιάξει η Κρήτη.

-Μωρέ έγνοια σου, και δε βουλιάζει αυτή, μη φοβάσαι. Εμείς οι άνθρωποι βουλιάζουμε. Όχι αυτή, το θεριό τ'α' αθάνατο.

Σώπασε μια στιγμή, αναστέναξε πλανταμένος.

Ἀδέρφι, εἶπε σε λίγο, ἀλήθεια σου λέω, πνίγουμε ἐδῶ σε τούτο το χωριό –δεν το καταλαβαίνεις; Ὅλο τον καιρό δεν το καταλαβαίνω κι ἐγώ ὁ ἴδιος, μα ὅταν πιω κρασί, ξαστερώνει ὁ νους μου, φουσκώνει καὶ μένα ἡ καρδιά μου, σαν τὴ δική σου –δεν μπορῶ νὰ μπῶ στὴν Πόλη, νὰ σκοτώσω τὸ Σουλτάνο, ἄσε με τὸ λοιπὸν ἐδῶ στὸ χωριουδάκι μου νὰ κάμω κι ἐγώ τὸ νταηλίκι μου, νὰ ξεθυμάνω.

Ὁ καπετάν Μιχάλης τράβηξε τὸ χαλινάρι, γύρισε τὴ φορὰ κατὰ τὴν ξώπορτα.

-Ζύγιασε τὸ λόγο που σου ‘πα, ἀδέρφι Μανούσακα, εἶπε, ζύγιασέ τον καλὰ , σαν ἀπομείνεις μοναχός, καὶ πράξε ὅ,τι σε φωτίσει ὁ Θεός. Ὅ,τι συμφέρει τὴν Κρήτη. Ἄλλο δεν ἔχω νὰ σου πῶ. Ἐχε γεια!

-Πέζεψε σου λέω νὰ φας, μὴ βιάζεσαι. Ποιος δαίμονας σε κυνηγάει; Νὰ ξωμείνεις στὸ σπίτι μου ἀπόψε. Μεγάλ’λο εἶναι δόξα σοὶ ὁ Θεός, σε χωράει. Νὰ δεις τὰ ἀνήψια σου καὶ τὴ Χριστινιά. Καὶ τὸ πρῶτο μου τὰ ἀγγόνι. Θα τὸ βγάλω Λευτέρη, γιὰ νὰ δει λευτεριά.

-Χαιρέτα μου τοὺς ὅλους, βιάζομαι.

Ἦταν ευχαριστημένος ὁ καπετάν Μιχάλης. Καλὰ του μίλησε ὁ καπετάν Μανούσακας, ἀντρίστικα, καλὰ του ἀντιστάθηκε, κι ἀν δε σιχαίνονταν τὰ νιανιαρίσματα ὁ καπετάν Μιχάλης, θ’ ἀνοίγε τὰ μπράτσα του νὰ τον ἀγκαλιάσει. Φωτιά στα τόπια! Μωρὲ ἔχεις δίκιο Μανούσακα, ὅρτσε διαλέ τὴν πίστη του κι ὅπου τὸ βγάλει ἡ βράση (γιὰ πού θα σάξει μιὰ δουλειά, γιὰ πού θα σωχάλασει)

Τραγούδι : οἱ ἄντρες οἱ φανήσιμοι

<https://www.youtube.com/watch?v=WMUPWyTiyiw>

[Ἡ εἰκόνα τῆς Σταύρωσης]

-Παιδιά μου, εἶπε ὁ Μητροπολίτης, θα σας δείξω ἓνα παράξενο κόνισμα. Μὴ σκανταλιστεῖτε. Τον ξέρετε τὸν Μούρτζουφλό μας αὐτός τὸ στόρισε. Εἶναι θεοφοβούμενος, μα ἀλαφροῖσκιωτος. Βλέπει πράγματα που ἐμεῖς δεν βλέπουμε, ὄχι γιὰτὶ δεν υπάρχουν, παρὰ γιὰτὶ ὁ Θεός μας ἔβαλε καφάσια στα μάτια, ὅπως βάζουμε κι ἐμεῖς στ’ ἀλόγατα του μαγγανοπήγαδου. Ἐτσι, τὸ ἄλογο δεν σκορπίζει τὸ νου του δεξὰ κι ἀριστερά, παρὰ ἴσια γραμμὴ στὴ δουλειά του. Μα ὁ Θεός, ποιος ξέρει γιὰ ποίους κρυφούς σκοπούς, ἔβγαλε τὰ καφάσια ἀπὸ τοὺς ἀλαφροῖσκιωτους.

Τράβηξε τὸ συρτάρι, ἔβγαλε ἓνα κόνισμα τυλιμένο σὲ ἀσπρὴ λινὴ πετσέτα. Τὸ ξετύλιξε, τὸ ἀπλοχέρισε στους τρεῖς προεστούς.

Ο καπετάν Ελιάς το πήρε, το 'στησε στα γόνατά του, κάρφωσε απάνω του το μονάκριβό του μάτι.

-Είναι η Σταύρωση είπε. Η Σταύρωση, μα δεν καλοξεχωρίζω.

Έσκυψε ο Μαυρουδής, κοίταξε, έσυρε φωνή.

-Ο Θεός να μου συχωρέσει, έκαμε, πεταλουδίζουν τα μάτια ου, για μπας....

-Έξοχο, φώναξε ο Χατζησάββας, που 'χε βγάλει από την τσέπη του ένα φακό και περιεργάζονταν το κόνισμα. Μεγάλη ιδέα! Γεια στα χέρια σου, Μούρτζουφλε! Αυτή είναι η Σταύρωση! Στην τιμή μου σας λέω, αν ήμουν Δεσπότης, θα 'βαζα το κόνισμα αυτό στο τέμπλο της εκκλησιάς.

Ο Μητροπολίτης χαμογελούσε πικραμένα και κουνούσε το αγαθό λιονταρίσιο κεφάλι του.

-Μα, έκαμε ο γέρο Μαυρουδής, δεν είναι σταυρωμένος ο Χριστός.... Ημαρτον, Θε μου, είναι μια γυναίκα ντυμένη με φυσεκλίκια κι ασημένιες κουμπούρες.

-Είναι η Κρήτη... είναι η Κρήτη... έκαμε ο Μητροπολίτης κι η φωνή του θάμπωσε. Ο σταυρός είναι καρφωμένος σε σωρούς κρανία και κόκκαλα, ο ουρανός από πάνω είναι γεμάτος μαύρα σύννεφα και μια αστραπή στο βάθος, δεξιά, φωτίζει ένα μοναστήρι. Κοιτάχτε το καμπαναριό του, τον ανεμόμυλο απόξω, τον τρούλο του, τους πυργοδεμένους τοίχους τριγύρα –είναι το Αρκάδι. Κι η Κρήτη, καρφωμένη απάνω στο Σταυρό, μαυρομαντιλούσα, χαροκαμένη μάνα, και τρέχουν τα αίματά της απάνω στα κόκκαλα των παιδιών της Και στέκονται κάτω από το σταυρό, δεξα ζερβά, δυο καπεταναίοι, ένας γέρος κι ένας νέος, με τις φεσάρες...

-Μια κορδέλα γράμματα βγαίνει από το στόμα της, είπε ο γέρο Μαυρουδής, φωνάζει

-Τι φωνάζει, ρώτησε ο καπετάν Ελιάς κι έσκυψε, μα δεν μπορούσε να συλλαβίσει.

Ο Χατζησάββας μετακούνησε αργά το φακό του, διάβασε

-«**Ηλί, Ηλί, λαμά σαβαχθανί...»**

- «**»Θέ μου, Θε μου, γιατί με παράτησες;**» εξήγησε ο Μητροπολίτης.

Κάμποση ώρα, κανείς δε μίλησε. Σκυμμένοι κι τέσσερις απάνω στην καινούρια τούτη Σταύρωση, κοίταζαν κι αναστέναζαν. Τέλος, ο γέρο Μαυρουδής άνοιξε το στόμα.

-**Μα δεν είναι αμαρτία, Δέσποτά μου, είπε, η Κρήτη, σα Χριστός'..**

-Είναι... είναι... αποκρίθηκε στενάζοντας ο Μητροπολίτης. **Μα...**

-**Τι μα;**

-**Μα.. το αξίζει...** μουρμούρισε ο Μητροπολίτης κοιτάζοντας την Κρήτη.

Πώς την είχε ζωγραφίσει ο Μούρτζουφλος! Τι πόνος ήταν αυτός στο πρόσωπό της –τα μάγουλά της είχαν λιώσει, τα μάτια της έτρεχαν, μεγάλα, βουλιαγμένα, κατάμαυρα. Και τα φτενα χείλια της μισανοιγμένα, απογυρισμένα, τὰ άκουγες που αναστέναζαν. Τα πόδια της γυάλιζαν γυμνά, όλο αίματα, και στη ρίζα του Σταυρού ήταν πεταμένα δυο ασπροκίτρινα στιβάνια...

Άξαφνα, μ' ένα απότομο κίνημα, σα να πήρε μεγάλη απόφαση, πέταξε το μαύρο φέσι του ο καπετάν Ελιάς, άρπαξε το κόνισμα και κόλλησε πάνω του τα χείλια του και δεν είχαν ξεκολλημό. Και το φαρδύ του στήθος ανεβοκατέβαινε φουσκωμένο. Περίμενε κι γέρο Μαυρουδής, περίμενε, και πια δε βάσταξε, ξεγάντζωσε από τα χέρια του γέρο αγωνιστή το κόνισμα, τα δάκρυα πετάχτηκαν από τα μάτια του, έπεσε πάνω στο κόνισμα και το φιλούσε κι έκλαιγε... Ο Χατζησάββας σφούγγιξε τα μάτια του, σηκώθηκε και κοίταξε έξω από το παράθυρο την ανθισμένη λεμονιά.

Ο Μητροπολίτης πήρε το κόνισμα, έκαμε το σταυρό του.

-**Προσκυνούμε τα Πάθη σου...** μουρμούρισε και φίλησε τα αιματοβαμμένα πόδια της Κρήτης.

.....

[Συνάντηση Μητροπολίτη –Πασά.]

Πέρασε ο Μητροπολίτης από το λαιμό το χρυσό γκόλφι, που παράσταινε, απάνω σε πολύχρωμο σμάλτο, από τη μια τη Σταύρωση, από την άλλη την Ανάσταση, έβαλε και στην τσέπη του μια παλιά ασημένια ταμπακιέρα, από τα φουμιστά γιαννιώτικα αργαστήρια, που του την είχε χαρίσει ο φίλος του ο Μητροπολίτης Ιωαννίνων, φούχτωσε την πατερίτσα του και κίνησε πεζός, με το διάκο ξωπίσω του, για του πασά την πόρτα.

Ο πασάς ωστόσο τον είχε πάρει, πεσμένος ανάσκελα στις μαλακές μαξιλάρες και νειρεύουνταν πως σεριάνιζε λέει, στα περιβόλια της πατρίδας του, στην Προύσα, και τα δέντρα απλοκαμούσαν από πάνω του τα κλωνιά τους, άλλα γεμάτα ανθό, άλλα γεμάτα καρπό, κι ο πασάς κάπνιζε το τσιμπούκι του και προχωρούσε κι έλεγε με το νου του πως τούτος θα 'ναι ο Παράδεισος κι ώρα την ώρα θα προβάλει ο Μουχαμέτης, με το καθρεφτάκι του και το χτένι και το μπουκαλάκι τη μυρωδιά στο φαρδύ κόκκινο ζωνάρι του, να τον καλωσορίσει.

Μα ως απογύριζε μια κόχη του περιβολιού –τι να δει; Μια στριμμένη θεόρατη ελιά μπροστά του, χωρίς φύλλα, χωρίς ανθούς, αστραποκαμένο κούτσουρο, και κρέμονταν στους κλώνους της αλλόκοτοι καρποί –τουφέκια και φυσεκλίκια και χατζάρια και μαύρα μαντήλια... «Τι είν’ η καταραμένη τούτη ελιά, που δεν κάνει ελιές, μόνο άρματα!» ξεφώνησε ο πασάς με τρόμο και πισοδρόμησε να ξαναμπεί στο ανθοκαρπισμένο περιβόλι... Μα αυτό είχε βουλιάξει, κι ολόγυρά του ο πασάς δεν είδε παρά άγριες μαδάρες, όλο πέτρα και πίσω από την κάθε πέτρα κάνες από τουφέκια κι ασημένιες πιστόλες.

-Η Κρήτη, η Κρήτη, έσυρε φωνή ο πασάς και πετάχτηκε απάνω.

Και την ίδια ώρα εκείνη άνοιγε την πόρτα ο Σουλειμάνης ο αράπακας.

-Πασά εφέντη, έφτασε ο μεγάλος παπάς των Ρωμιών, ανεβαίνει τις σκάλες.

-Μωρέ κακό όνειρο είδα, Σουλειμάνη, έκαμε ο πασάς σφουγγίζοντας τον κρύο ιδρώτα από το κούτελό του.

-Να του πω του ταυραμπά να ξεκουμπιστεί να φύγει;

Ο πασάς συλλογίστηκε μια στιγμή.

-Όχι, ας κοπιάσει, μωρέ Σουλειμάνη. Ετούτοι οι γκιουροϊμάμηδες είναι καλοί ονειροξεδιαλύτες. Θα μου το ξεδιαλύει. Να ‘ρθει!

Μπήκε ο μητροπολίτης, άρχισαν οι χαιρετούρες, οι δυο πιο τρανές κεφαλές του Μεγαλόκαστρου έσμιγαν, ο ένας της Τουρκίας, ο άλλος της Χριστιανοσύνης. Σα δυο γέροι βασιλιάδες ήταν στην πολιτεία ετούτη, και τα βασίλειά τους κείτονταν μπλεγμένα το ένα μέσα στο άλλο, τούρκικοι και ρωμαίικοι μαχαλάδες ανάκατα, σταυρός και μισοφέγγαρο κολλημένα, και πότε ομονοούσαν και καλοπορεύουνταν, πότε τους έπιανε το κρητικό μπουρίνι, που λένε, ένα είδος λύσσα, και χιμούσαν και κάρφωναν τα δόντια τους ο ένας στο σβέρκο του άλλου και του ‘κοβαν μια μπουκιά κρέας και το ‘τρωγαν.

Κάθισε ο ένας πλάι στον άλλο, στον παχύ καναπέ, άναψε ο πασάς το τσιμπούκι του, έβγαλε κι ο Μητροπολίτης το αγιορείτικο κομπολόι του από μαύρο γιούσουρο, κι άρχισε μια μια να χτυπάει τις ρώγες και να συλλογιέται από πού να πιάσει την κουβέντα..

Από το ανοιχτό παράθυρο μπροστά του φαίνονταν ξερβά η φυλακή, δεξιά ο γέρο –Πλάτανος με τα καινούρια φύλλα. Κι αν έσκυβες, θα ‘βλεπες μπροστά στον Πλάτανο το ξακουστό βενετσιάνικο συντριβάνι με τα μαρμάρινα λιοντάρια. Ζεστός αέρας φυσούσε.

Ο πασάς χασμουρήθηκε, άρχισε πρώτος.

-Μπήκε ο «καλόκαιρος», Μητροπολίτη εφέντη μου, είπε. Αλλάχ, πώς περνάει ο καιρός, ρόδα είναι θαρρείς και γυρίζει, γυρίζει, γυρίζουμε κι εμείς μαζί της... Έρχεται ο χειμώνας και λες «τουρτουρίζω» και δεν προφταίνεις να το πεις κι έρχεται ο ήλιος και λες «κάψα, θα σκάσω!». Κι ως να το πεις, πάλι αρχίζουν τα μπουμπουνητά κι οι βροχές, και ξανακοτσέρνεις το κάμπο... Τι λέει η θρησκεία σου για όλα τούτα τα μυστήρια;

Μα πριν προφτάσει ο Μητροπολίτης να δώσει απόκριση, ο πασάς, που τον έτρωγε το σαράκι...

-Πιστεύεις στα ονείρατα, Μητροπολίτη εφέντη μου; ρώτησε. Από πού έρχονται; Ποιος μας τα πέμπει;

-Άλλα είναι από Θεού, αποκρίθηκε ο Μητροπολίτης, άλλα είναι από Δαιμόνου.

-Και μπορείς να τα ξεχωρίσεις του λόγου σου; Ποια είναι από Θεού; ποια είναι από Δαιμόνου;

-Θα 'δες σίγουρα όνειρο πασά εφέντη μου. Κάθεται ακόμα πάνω στα ματόφυλλά σου, το βλέπω.

-Είδα. Είδα, γι αυτό μαθές σε ρωτώ.

-Καλό κι ευλογημένο, πασά εφέντη μου. Για λέγε το να το ακούσω.

-Καταλαβαίνεις από ονείρατα;

-Ο Θεός καμιά φορά μου δίνει φώτιση και καταλαβαίνω. Το λοιπόν;

Ο πασάς, αναστέναξε, ξεστόρισε τα' όνειρο, την παραστόλισε κιόλας την ελιά, είπε πως είχε τάχα κρεμασμένα στα κλώνια της και κομμένα κεφάλια. Δεν είδε κομμένα κεφάλια, μα το 'πε για να κάνει τον γκιαουρόπαπα να τρομάξει.

Ο Μητροπολίτης χαμήλωσε το λιονταρίσιο κεφάλι συλλογισμένος. Μάχονταν να βρει απάνω στ' όνειρο τούτο πάτημα, να κινήσει την κουβέντα που ήθελε.

-Από Δαιμόνου, ρώτησε ο πασάς ανήσυχος.

-Από Θεού, αποκρίθηκε ο Μητροπολίτης. Μα, πώς να στο ξεδιαλύνω, πασά εφέντη μου, που μπορεί και να θυμώσεις.

-Εγώ να θυμώσω; έκαμε ο πασάς. Μα δεν το κατέχεις πως ο αληθινός μουσουλμάνος δεν θυμώνει ποτέ του; Γιατί ξέρει πως ό,τι γίνεται στον κόσμο είναι γραμμένο και κανένας δεν μπορεί να το ξεγράψει. Κι ο Σουλτάνος την ώρα τούτη να πέψει ένα φερμάνι και να ζητά το κεφάλι μου, μπορεί να λυπηθώ, σίγουρα θα λυπηθώ, μα δε θα θυμώσω. Ήταν γραμμένο. Μπορώ να βάλω χέρι εγώ στα κατάστοιχα του Θεού; Λέγε

το λοιπόν άφοβα, Μητροπολίτη εφέντη μου. Μα βάρδα από ψευτιές. Την πάσα αλήθεια.

Ο Μητροπολίτης κάμποση ώρα περιμάζωξε το νου του.

-Το περιβόλι που είδες στ' όνειρό σου, είπε τέλος είναι η καρδιά του καλού ανθρώπου. Περιβόλι είναι η καρδιά σου πασά εφέντη μου, κι ανοίγει τη νύχτα και μπαίνεις μέσα και σεριανίζεις. Αυτό που είδες στον ύπνο σου, αυτό 'ταν το φυσικό σου:να σεριανάς ήσυχα, ειρηνικά κάτω από τα ανθισμένα δέντρα, στον τόπο που γεννήθηκες, την Προύσα... Περιβόλι είναι η καρδιά σου, μα έλα που ήταν γραφτό σου να γίνεις πασάς και να σε πέψουν και στην Κρήτη...

Ο πασάς αναστέναξε.

-Τι να σου πω, Μητροπολίτη εφέντη μου, αλήθεια, σα να είσαι μέσα μου και καταλαβαίνεις. Για να δούμε παρακάτω.

-Χωριό που φαίνεται, πασά εφέντη μου, χωρολάτη δεν θέλει. Η αρματωμένη ελιά που είδες είναι η Κρήτη. Μπήκες κάτω από το αστραποκαμένο δέντρο, σκοτείνιασε το πρόσωπό σου. Εδώ αρχίζει κι αγριεύει η μοίρα σου... Μα κρίμα μεγάλο που ξύπνησες και δεν κατέχεις τι απόγινε. Μπορεί ο Θεός από δω και πέρα να σου 'χει γραμμένο πως σε αφήνει λεύτερο να κάμεις ό,τι θες. Και κρίμα, μιστός στο λαιμό σου!

-Ε! και να 'ταν κατά που το λες, Μητροπολίτη εφέντη μου, έκαμε ο αγαθός Ανατολίτης. Μα την ημέρα που 'ναι από πάνω μας, χριστιανοί και Τούρκοι θα ζούσαν σαν αδέρφια. Να δουλεύουν οι Ρωμιοί, να τρώνε οι Τούρκοι, να περνούν κι οι δυο ζωή χαρισάμενη.

-Από το χέρι σου περνάει! έκαμε ο Μητροπολίτης που βρήκε το πάτημα που ζητούσε. Από το χέρι σου περνάει να φέρεις αγάπη στο νησί κι ο Θεός σου 'πεψε απάνω στην ώρα τα' όνειρο. Συχνά μαθές ο Θεός μιλάει με τα ονείρατα...

- Ξεδιάλυνέ μου τα, Μητροπολίτη εφέντη μου, δεν καταλαβαίνω.

-Θα 'χεις ακουστά πως Χριστιανοί και Τούρκοι στο Μεγάλο Κάστρο αρχίζουν πάλι κι αγριεύουν, γιατί, λέει, ένας μεθυσμένος μπήκε καβαλάρης στον Τούρκικο καφενέ.

-Και λίγο σου φαίνεται; ντρόπιασε την Τουρκιά ο γκιαούρης! Έκαμε ο πασάς και το μάτι του ζωντάνεψε.

-Δεν ντροπιάζεται έτσι εύκολα η Τουρκιά, κοτζάμ σουλτανάτο, πασά εφέντη μου! είπε, γλυκαίνοντας τη φωνή του ο Μητροπολίτης. Μα, ας αφήσουμε το μεθύστακα. Για τα' όνειρο με ρώτησες, για τα' όνειρο σου

μιλώ. Θαρρώ με φώτισε ο Θεός και θα στο ξεδιαλύνω. Αν, όμως, πάλι δεν θες....

-Θέλω, μα το ραμπή! έκαμε ο πασάς κι άγγιξε παρακαλεστικά το γόνατο του Μητροπολίτη. Λέγε, μα την πίστη σου.

-Άνοιξαν οι επτά ουρανοί, κατέβηκε ο Θεός στον ύπνο σου, πασά εφέντη μου, και σου 'δειξε τη στράτα.

-Ποια στράτα;

-Όποια θες. Δυο είναι. Μια πράσινη και μια κόκκινη. Τις βλέπω καθαρά να ξετυλίγονται μέσα στ' όνειρό σου. Μπορείς να διαλέξεις όποια θες.

-Όχι όποια θέλω, διαμαρτυρήθηκε ο πασάς. Όποια μου έχει ο Θεός γραμμένη.

-Μα μπορεί σου λέω να σου 'χει ο Θεός γραμμένο πως σε αφήνει λεύτερο να διαλέξεις. Μπορείς να πάρεις την κόκκινη στράτα και ν' αρχίσεις α σφάζεις και να κρεμάς και να βάλεις φωτιά στην Κρήτη. Μα μπορεί και να πάρεις την πράσινη στράτα, κι όλα θα γίνουν μέλι γάλα, Τούρκοι και χριστιανοί πάλι θα φιλιώσουν κι ο κόσμος θα βλογάει τα' όνομά σου... Διάλεξε!

Είπε και πριν να δώσει καιρό στον πασά να περμαζώξει το νου του, έβγαλε από την τσέπη του την ακριβή ταμπακιέρα.

-Είσαι μερακλής, πασά εφέντη μου, είπε με γλυκιά φωνή, καταλαβαίνεις από τεφαρίκια. Είναι γιαννώτικη μαστορική η ταμπακιέρα ετούτη, ψιλή τέχνη, έχει σκαλισμένο στη μια μεριά ένα δικέφαλο αετό και στην άλλη ένα μισοφέγγαρο. Ίσια ίσια αυτό που ζητάς. Αδερφικά να ζουν μουσουλμάνοι και χριστιανοί. Από καιρό, γιατί κατέχω την καρδιά σου, ήθελα να σου την κάμω ρεγάλο, κι ήρθε η ώρα. Καλορίζικη!.

Είπε κι απίθωσε στη φούχτα του πασά την ασημένια ταμπακιέρα.

-Μα τον Αλλάχ, εσείς οι Ρωμιόι, είπε ο πασάς καμαρώνοντας το ρεγάλο, είστε αθάνατο μιλιέτι. Πότε με το μέλι, πότε με το ξύδι πιάνετε όλες τις μύγες. 'Αι στο καλό, Μητροπολίτη εφέντη μου, είπε. Θεοφοβούμενοι άνθρωποι είμαστε κι οι δυο, καλά τα βολέψαμε, καλά μοιραστήκαμε την Κρήτη. Έχε το νου σου από τη μια μπάντα εσύ, έχω κι εγώ το νου μου από την άλλη. Βάστα τους Χριστιανούς, βαστώ κι εγώ τους Τούρκους.

.....

[Ο ριμαδόρος]

-Καλώς τον καπετάν ριμαδόρο, έκανε ο παππούς καλωσορίζοντας τον μουσαφίρη του.

-Καλώς σε βρήκα καπετάν Σηφακα, γέρικο λιοντάρι της Κρήτης! Όλο ετούτο τον καιρό σου πλέκω μια ρίμα, άρχοντα Σήφακα, να σε κάμω αθάνατο..

-Άσε να πεθάνω πρώτα, έκαμε ο παππούς και το πρόσωπό του σκοτείνιασε.

-Τι χαμπάρια μας φέρνεις γέρο Κριαρά, πετάχτηκε η Μαστραπάδαινα ...

-να φάω πρώτα, αποκρίθηκε ο Ριμαδόρος, να πιω και μια, να θυμηθώ. Μελισσοκόφινο είναι το κεφάλι μου, σβουρίζει από την πείνα.

-Φέρτε του να φάει, πρόσταξε ο παππούς.

.....

-Ρωτάτε δα! Είπε κι άπλωσε τις ποδάρες του στη φωτιά.

Χύθηκαν πάνω του οι γυναίκες, η κάθε μια είχε και τον πόνο της, τον άντρα, τον αδελφό, τα γιο της –τον είδες; δε λαβώθηκε; ζει; Και κρέμουνταν όλες από τα χείλη του. Κι αυτός δεν είχε δει κανένα, που να σκαρφαλώσει με τέτοια χιόνια στα βουνά, τι γυρεύει αυτός μέσα στο κρύο, την πείνα και το τουφεκίδι, η ρίμα θέλει ασφάλεια και καλοπέραση, δεν είδε κανένα, μητ' αδερφό, μήτε άντρα, μήτε γιο, μα τώρα που γέμισε η κοιλιά του ψυχοπόνεσε τον κόσμο, λυπόταν τις γυναίκες, στρέφουνταν κι έλεγε στην καθεμιά κι από ένα καλό λόγο, κι έφευγε η γυναίκα αναπαμένη κι έρχουνταν άλλη... Και σαν πια παρηγόρησε όλο το γυναικολόι κι άδειασε το σπίτι, στράφηκε στον παππού, του χαμογέλασε.

-Καλομελέτα κι έρχεται. Εγώ λέω ένα καλό λόγο, κάνω το χρέος μου. Ας τον βγάλει αληθινό ο θεός. Παραπέρα, δεν ανακατεύουμαι. Ας κάνει κι αυτός το χρέος του.

-Με ψευτιές παρηγοράς τους ανθρώπους, είπε ο παππούς αυστηρά.

-Είμαι ριμαδόρος, αποκρίθηκε ο γέρο Κριαράς, πάει να πει καλομαντατάς. Αυτή είναι η δουλειά μου.

-Τώρα που απομείναμε οι άντρες, μολόγα την αλήθεια. Γυρίζεις χώρες και χωριά, το αυτί σου μαζώνει όλη τη βουή –τι άκουσες; Το μάτι σου γαρίδα, πουλί πετούμενο δεν σου ξεφεύγει-τι είδες; Θα λευτερωθεί, γέρο Κριαρά η Κρήτη; Εσείς οι ριμαδόροι έχουν να πουν, σαν απομείνετε μονάχοι, κουβεντιάζετε με τον Θεό. Τι λεί ο Θεός; Θα τη λευτερώσει πια την Κρήτη;

.....

-Γερό –Σήφακα, είμαστε μόνοι, θα σου φανερώσω ό,τι σε άνθρωπο ως τώρα δεν φανέρωσα. Εκατό χρονώ είσαι, την αλήθεια δεν τη φοβάσαι...

-Όχι, δεν τη φοβάμαι, είπε ο παππούς.

-Άκου το λοιπόν: Όταν γεννήθηκε ο Χριστός, ήρθαν όλα τα έθνη – άσπρα, μαύρα, κίτρινα –να τον καλωσορίσουν. Την ώρα που πέθαινε, πήγαν πάλι όλα τα έθνη να τον αποχαιρετίσουν. Πήγε και η Κρήτη. Μαυρωμαντιλωμένη, χαροκαμένη, μεγαλομάτα. Απόμεινε παράμερα, τελευταία.. Πού να προβάλει αυτή με τα μεγάλα έθνη; με την Αγγλία, με τη Ρουσία, με την Αμερική; περίμενε να φύγουν όλοι, για να ζυγώσει, να προσκυνήσει κι αυτή τα ματωμένα πόδια. Βράδιαζε πια. Όλη τη μέρα ο ήλιος έσκιζε τις πέτρες. Το δειλινό μαζώχτηκαν σύννεφα, σκοτείνιασε ο ουρανός, άρχισαν να πέφτουν χοντρές, ζεστές στάλες, δεν ήταν στάλες, ήταν δάκρυα.

Άνοιξε ο Θεός τα μάτια, ξεχώρισε μέσα στο σύθαμπο και στη βροχή μια μαυροφόρα, θάρρεψε πως ήταν η Παναγιά. «Μάνα!» φώναξε. Η Κρήτη σήκωσε το κεφάλι, αστραπή έσκισε τον ουρανό, το πρόσωπό της φωτίστηκε «Χριστέ μου, φώναξε ανοίγοντας την αγκάλη, δεν είμαι η Παναγιά, είμαι η Κρήτη»

Κι ακούστηκε ευτύς η φωνή του Χριστού «Έλα!»

Ζύγωσε η Κρήτη τρεμάμενη, αγκάλιασε το Σταυρό, φίλησε τα καρφωμένα πόδια, το στόμα της γέμισε αίματα. «Χριστέ μου, μουρμούρισε, πού με αφήνεις;» Κι ακούστηκε πάλι η φωνή από το Σταυρό:» Μην κλαίς. Σήκωσε το δεξό σου χέρι, κοίτα!

Σήκωσε η Κρήτη μέσα από τις αστραπές το δεξό χέρι –και τι να δει; Στο πιο αρχοντικό της δάχτυλο, στο δαχτυλιδά έλαμπε ένας χαλκάς. «Αρραβώνας χριστέ μου φώναξε κι η καρδιά της έτρεμε, αρραβώνας Χριστέ μου για χαλκάς αλυσίδας;»

Ο Χριστός χαμογέλασε, έγειρε το κεφάλι του, έβγαλε μια ψιλή φωνή. Τι είπε; Η Κρήτη δεν άκουσε. «Αρραβώνας, Χριστέ μου, για χαλκάς αλυσίδας;» ξαναφώναξε. Κανένας δεν αποκρίθηκε. Ξαναφώναξε. Κανένας!

Σώπασε μια στιγμή ο γέρο Κριαράς και σε λίγο:

-Ακόμα στέκεται, μέσα στους ήλιους και στις βροχές, μέσα στα σκοτάδια έρημη, μαυροφορεμένη, ολομόναχη, σα χήρα, η κρήτη και φωνάζει. Ακόμα, γερο-Σήφακα!

Ο γέρο Κριαράς αναστέναξε. Κοίταξε, είχε μια ρουφιά κρασί η λαγήνα, έβρεξε το λαιμό του.

-Ε κατακαημένη Κρήτη ... μουρμούρισε και σηκώθηκε. [Φεύγω, γέρο Σήφακα.]

-Αντε στο καλό, του είπε ο γέρο Σήφακας και του άπλωσε το χέρι. Κι αν είναι να ξαναπείς το παραμύθι σου, βάλε το Χριστό, -τι έχεις να χάσεις; βάλτ' τον ν' αποκριθεί: «Αρραβώνας!» Το 'πες και μονάχος σου. Καλομελέτα κι έρχεται!

-Έγνοια σου, καπετάν Σήφακα, έκαμε ο τετραπέρατος ριμαδόρος, έγνοια σου και δε λέω γω το παραμύθι το ίδιο σε όλους. Κατέχω τη δουλεία μου. Στον καθένα σύμφωνα και με τη δύναμή του. Έχε γεια!

[Η σύναξη των καπεταναίων]

Βασιλικιά γιορτή η Κοίμηση της Παναγιάς. Η μέρα που σφάξαν οι παραγιοί τα πρόβατα. Και την ώρα που τα συγύριζαν στις σούβλες, βουλεύουνταν, παραταριά στον αυλόγυρο της μεγάλης μάντρας οι καπετάνιοι. Επίσημη μέρα κι είχε έρθει σήμερα, ανηφόρισε πεζός στο βουνό, να παρασταθεί στην εθνοσύναξη κι ο παππούς.

Όλοι όλοι δεκατέσσερις. Καθένας είχε τα ιστορικά του, γραμμένα κι άγραφα.....

Τρεις ήταν στη σύναξη ετούτη οι αθάνατοι. Τους είχαν θρονιάσει σε ένα μακροσκάμνι, στρωμένο με αρνοπροβιές. Δεξόζερβα τους κάθονταν αραδίσ, σε κοτρόνια, όχι οι πιο παρακατιανοί, παρά οι πιο νιούτσικοι, εβδομήντα χρονώ και κάτω.

Στο μακροσκάμνι στη μέση κάθουνταν ο παππούς

Δεξά του ήρθε και θρονιάστηκε ένα άλλο θεριό, ο καπετάν -Μάντακας

Ζερβά του παππού θρονιάστηκε ο καπετάν-Κατζιρμάς, ο κουρσάρος ...

Καπετάν Σήφακας: Καλώς ορίσατε, καπεταναίοι, στα βουνά μου. Δυό πράματα έχει ο Κρητικός. Αυτά είναι ολάκερο το βιός του: το θεό και το ντουφέκι. Στο όνομα του θεού και του ντουφεκιού ανοίγω σήμερα τη σύναξη ετούτη. Έχουμε πάλι να μιλήσουμε για την Κρήτη. Καθένας ας σηκωθεί κι ας πει τη γνώμη του λεύτερα! Μα πρώτα, ο άγιος γούμενος του Αφέντη Χριστού ας κάμει αγιασμό !

Είχε βάλει κιάλας το πετραχήλι του ο γούμενος, ζύγωσε σ' ένα αρόλιθο που 'χε ακόμη νερό της βροχής, έσκυψε, ξερίζωσε μια τούφα θυμάρι, για αγιαστούρα, κι άρχισε να λέει τις ευχές. Σηκώθηκαν οι καπεταναίοι, έβγαλαν τα φέσια τους και τα κεφαλομάντηλα, άκουγαν. Λίγα καταλάβαιναν από της εκκλησιάς τα λόγια -Θεός, νίκας κατά

βαρβάρων, δικαιοσύνη και έλεος... μα μήτε κι αυτά τα 'χαν ανάγκη. Έβλεπαν αυτοί ολόρθη την Κρήτη να στέκεται στον μαντρόγυρο ετούτο του καπετάν Σήφακα, μαυοφορεμένη Μάνα, ξυπόλητη, πεινασμένη, όλο αίματα, κι είχε σηκώσει τα χέρια της στον ουρανό και δέουνταν. Έκαμαν το σταυρό τους κάθισαν. Κάμποση ώρα, κανέννας δεν μπορούσε να μιλήσει. Κομπιασμένος ήταν ο λαιμός, πικραμένος πολύ ο λόγος δεν έβγαινε. Μα πάλι ο παππούς αναντράνισε πρώτος:

Καπετάν Μιχάλη, θαρρώ πως στην αφεντιά σου πρώτα από όλους ο λόγος. Η αφεντιά σου μας κάλεσε, γλίτωσες μέσα από τη σφαγή και ήρθες. Κι ως ήρθες, έκαμες κάλεσμα. Τι έχεις το λοιπόν να μας πεις;

Καπετάν Μιχάλης: Αδέρφια καπεταναίοι, καλά το κατέχετε. Δεν μπορώ εγώ να κλώθω τα λόγια. Θα μιλήσω, λοιπόν, τσεκουράτα και ξερά, και να με συμπαθάτε. Σφίγγει πάλι η θελιά να πνίξει την Κρήτη. Ξεμπάρκαραν νιζάμηδες και δερβισάδες, πήραν αέρα οι Τούρκοι, έσφαξαν τα αδέρφια μας στο Μεγάλο Κάστρο. Δεν είμαστε αρνιά, το αίμα των σκοτωμένων βουάει, σηκωθείτε απάνω καπεταναίοι, Ελευτερία ή Θάνατος!

Κουνήθηκαν οι καπετανοκεφαλές, έσμιξαν συδυο συντρείς, γροικήθηκε συγκρατηχτό βουερό μούρμουρο. Ο γέρο –Καμπανάρος, ο βαρύς δημογέρος σηκώθηκε, κόπηκε η βοή. Είχε γερά θέμελα μυαλού, μετρημένος, ακριβομίλητος, όταν στη νύναξη σηκώνουνταν να μιλήσει, οι ξαναμμένοι κι αψόθυμοι μάζευαν τα φρύδια, κρύο νερό πάλι θα τους περεχούσε, κι οι φρόνιμοι αναγάλλιαζαν.

Γέρο Καμπανάρος: Για σκότωσε το βασιλιά, για μην τον φοβερίζεις! Πότε θα βάλουμε για όνομα του θεού γνώση; Πόσες φορές δεν κινήσαμε τις φοβέρες, μα δεν είχαμε ανάκαρα να πάμε παραπέρα, να πετάξουμε το Σουλτάνο όξω από την Κρήτη – στο ανάθεμα – και να τα χάλια μας! Δέντρα κι αμπέλια κι άνθρωποι ξεπατώνονται κάθε που θα μας καπνίσει και παίρνουμε εμείς οι καπεταναίοι χιλιάδες ψυχές στο λαιμό μας ! Και τώρα, τι σκοπούς ξετρέχεις καπετάν Μιχάλη; Να αιματοκυλίσουμε πάλι την Κρήτη; Είσαι μυαλωμένος άντρας και για να το λες, πάει να πει πως έφερες κιόλας καρabiές τα τουφέκια και τα μαρουντόβολα και τ' αλεύρια και τα πετσιά και τα αλόγατα. Και κάμποσα κανόνια να πατήσουμε τα κάστρα. Πάει να πει πως συνεννοήθηκες με τον Έλληνα και με το Μόσκοβο κι όλοι μονοκοπανιάς θα χυθούμε του Σουλτάνου . Σίγουρα πράματα! Πές μας το λοιπόν κι εμάς το μυστικό, καπετάν Μιχάλη, να αναγαλλιάσει η καρδιά μας!

Δάσκαλος από την Έμπαρο: Σίγουρα πράματα θέλει ο γερο Καμπανάρος, για να κινήσει – καράβια τσι θροφές και τα άρματα, και να κατεβάσει κι ο Μόσκοβος τα ασκέρια του, να μπει στα αίματα κι η κακομοίρα η μάνα με τους φουστανελλάδες της! Μα τότε, γερο Καμπανάρο, γίνηκε ένα μεγάλο πράμα στον κόσμο με τέτοια σιγουράδα; Πότε η φρονιμάδα ξεσήκωσε τους ανθρώπους να παρατήσουν τα σπίτια τους και το χουζούρι τους και να πιάσουν τα βουνά, να ζητούν ελευτερία; Μα, αυτό θα πει παλικαριά: να κινάς και να μην είσαι σίγουρος. Δεν είναι έμπορος, καπετάν Καμπανάρο η ψυχή του ανθρώπου, είναι πολεμιστής. Πολεμιστές είμαστε οι Κρητικοί, κι όχιπραματευτάδες. Ένα μπουρλότο είναι η καρδιά του Κρητικού και χιμάει και τρακάρει με την αρμάδα του Σουλτάνου και την τινάζει στον αγέρα! – Εμπρός, το λοιπόν, στο όνομα του θεού, φωνάζω κι εγώ με τον καπετάν Μιχάλη, στ άρματα αδέρφια! Αυτό είχα να πώ, καπεταναίοι, κι ο που ‘χει αυτιά να ακούσει, ας τα’ ακούσει!

Έχε την ευκή μου δάσκαλε, μουρμούρισε ο γούμενος και σήκωσε κατά το δάσκαλο το δεξό του χέρι, σαν να τον βλογούσε. Έχε την ευκή μου, του ‘πε δυνατά, να τον ακούσουν όλοι. Δεν κρατάει ζυγαριά η ψυχή του ανθρώπου, όχι δεν κρατάει ζυγαριά, έχεις δίκιο, κρατάει σπαθί έχεις δίκιο!

Καλύτερα μιας ώρας ελεύτερη ζωή, παρά σαράντα χρόνους σκλαβιά και φυλακή! Πέταξε το λόγο του κι ο καπετάν Τριαλώνης από τη Γεράπετρα

Το μπουζούκι του Ρήγα Φεραίου θα μας φάει, μουρμούρισε ο Καμπανάρος

Καπετάν Σήφακας: Ε παιδιά, σύναξη είναι τούτη γεροντική, δεν είναι χάβρα. Καθίστε να φτάσουμε σε ένα τέλος! Ο καπετάν Καμπανάρος από τη μια μεριά, ο καπετάν δάσκαλος από την άλλη, δυο δρόμοι. Συναπαντηθήκαμε σε τούτα τα βουνά για να διαλέξουμε. Διαλέχτε!

Καπετάν Πολυξίγκης: Αδέρφια καπεταναίοι, κεφαλές τα Ανατολικής Κρήτης, όποιος σηκώνεται να μιλήσει μπροστά σας έχει χρέος να κρατάει ψιλή ζυγαριά, να ζυγιάζει τα λόγια του. Ζύγιασα τα λόγια μου, καπεταναίοι, ακούστε με: Αν περιμένουμε, καπετάν Καμπανάρο, να αράξουν οι καραβιές που θες και να κουνήσει τα στραβοπόδαρά της η αρκούδα να κατέβει απ το βορρά για το χατήρι μας, ποτέ δεν θα λευτερωθούμε. Και μήτε και θα

μαστε – ο θεός να με συγχωρέσει- άξιοι να λευτερωθούμε. Από όσα κατάλαβα στα λίγα χρόνια που ζω και ζώνουμαι, δεν είναι η λευτεριά πέσε πίτα να σε φάω. Είναι κάστρο, και το παίρνεις με το σπαθί σου. Όποιος δέχεται από ξένα χέρια τη λευτεριά είναι σκλάβος. Φωτιά, το λοιπόν, στα χωριά, τσεκούρι στα δεντρά, ξεπάτωμα, κλάματα και αίματα, και να πέσουμε κάτω τσακισμένοι , και πάλι να σηκωθούμε, να ξαναρχίσει το πάλεμα και το θρήνο η Κρήτη. Εκατό, διακόσια, τρακόσια χρόνια, δεν κατέχω. Μα μια μέρα, - άλλος δρόμος δεν υπάρχει και μην ακούτε τους καπετάν Καμπανάρους – μια μέρα, ναι, μα τον αφέντη ήλιο που αλέθει από πάνω μας, μια μέρα θα δούμε λευτεριά!

Πολλοί καπεταναίοι άναψαν, έσυραν φωνή μεγάλη : «Ελευτερία ή Θάνατος!» και πετάχτηκαν επάνω.

... Τους έφεραν κρασί, έσταξαν στη γη, πήραν κι έδωκαν όρκους. Οι πρωτόγεροι σηκωθήκαν. Πήρε τέλος η συντυχιά. Σταυροφιλήθηκαν το λοιπόν οι καπεταναίοι και χώρισαν.

Καζαντζάκης : Όταν πιστεύουμε σε κάτι ανύπαρκτο με πάθος, τελικά το δημιουργούμε. Ό, τι δεν συνέβη ποτέ είναι ό,τι δεν ποθήσαμε αρκετά.

Μην καταδέχεσαι να ρωτάς: «Θα νικήσουμε; Θα νικηθούμε;» Πολέμα! Στο τέλος τέλος δεν ξέρω αν νίκησα ή νικήθηκα. Είμαι γεμάτος πληγές και στέκομαι όρθιος. (όμως, ποτέ δεν ξεχνώ ότι) ο λαός δεν σώζεται, σώζει!

.....

Ο παππούς και τα γράμματα -3 μέρη

1ο μέρος

Το Θρασάκι ζύγωσε τον παππού, του πήρε την πλάκα από το χέρι, την κοίταξε. Μάζεψε τα φρούδια.

-Δεν έγγραψες πάλι την Αλφαβήτα, είπε με αυστηρότητα.

Ένα μήνα τώρα μάχεται να του μάθει την Αλφαβήτα. Μεράκι μεγάλο είχε πιάσει τον παππού να μάθει, ας είναι και στ βαθιά γεράματα, λίγα κολυβογράμματα, να γράφει λέει τα΄ όνομά του. Είχε κι ένα άλλο σκοπό στο νου του, μα δεν τον ξεφανέρωνε ακόμα του εγγονού του. Ας μάθει πρώτα την Αλφαβήτα. Μα το μυαλό του γέρου δυσκολεύουνταν να πάρει τα γράμματα, κι η χερούκλα του, συνηθισμένη στην τσάπα και στο τουφέκι, δεν συμμορφώνουνταν να χαράξει πάνω στην πλάκα τις γιώτες, τις κατσούνες και τις κουλούρες που του ζητούσε ο εγγονός. Πότε έσπαζε το κοντύλι, πότε ραίζε η πλάκα και το Θρασάκι έτριζε τα δόντια από το κακό του. Ο παππούς χαμήλωσε το κεφάλι.

-Είχα δουλειά, μωρέ παιδί μου, δεν πρόφτασα, μουρμούρισε, μη με μαλώνεις.

-Τι δουλειά; Όλη μέρα χτες καθόσουν στο κατώφλι, σ΄ έβλεπα εγώ, κι όταν περνούσε κανένας του ΄πιανες κουβέντα. Κρατούσες την πλάκα – μα πού είναι οι γιώτες και οι κουλούρες; Πώς θες να μάθεις γράμματα; κατά που πας, δεν θα μάθεις ποτέ σου!

-Βρε παιδί μου, Θρασάκι, μη μαλώνεις σου λέω. Δυσκολεύομαι, δεν πάει το χέρι μου –πώς να σου το πω; Θέλω να πάω δεξιά, κι αυτό στραβοπαίρνει ζερβά, πάω να βάλω λίγη δύναμη και σπάει το κοντύλι... Κατάλαβες;

-Κατάλαβα πώς δεν θα μάθεις ποτέ σου γράμματα, ξανάπε το Θρασάκι, κουνώντας το κεφάλι. Δώσε μου το χέρι σου να σου το κουμαντάρω εγώ. Πιάσε το κοντύλι.

Και καθώς ο εγγονός δείχνει στον παππού, ο παππούς του κουβεντιάζει.

-Να μας ξεπεράσεις όλους εγγονέ. Εμείς οι κρητικοί, πρέπει να ξέρεις, δεν είμαστε σαν τους άλλους ανθρώπους, έχουμε δουλειά διπλή. Στον αποδέλοιπο κόσμο είσαι βοσκός; δεν έχεις στο νου σου παρά τα πρόβατα. Είσαι ζενγάς; στα βόδια, στη βροχή, στα σπαρμένα. Είσαι έμπορος; Στιςπραμάτειες. Μα ο κρητικός έχει το νου του και στην Κρήτη.

Ξάπλωσε στα γόνατά του τη λαζαρίνα, τη χάιδεψε σαν πράμα ζωντανό κι αγαπημένο.

-Ετούτη είναι η γριά μου, είπε κι άρχισε σιγά, προσεχτικά να τη γεμίζει. Κι άμα την απογέμισε, γύρισε στον εγγονό που ήταν γονατισμένος δίπλα του και θωρούσε.

-Έλα, βάλε τώρα σημάδι, είπε. Να, το κοράκι που κάθεται στην τρούλα της χαρουπιάς, εκεί πέρα. Το βλέπεις; Ε, πάρ΄ το κάτω.

.....

2^ο μέρος

Την ώρα εκείνη, ο παππούς σηκώνονταν. Είχε παραγγείλει και τ' φεραν από το Καστέλι έναν τενεκέ κόκκινη μπογιά και μια βούρτσα. Στράφηκε, έγνεψε στο Θρασάκι.

-Πάρε τη μπογιά, Θρασάκι και πάμε. Να τη, στη γωνιά. Και δωσ' μου εμένα τη βούρτσα.

-Πού θα πάμε παππού;

-Τώρα θα δεις. Μόνο γρήγορα, τώρα που δεν χιονίζει. Έσκυψε ο παππούς, ξεκαπάκωσε τον τενεκέ, βούτηξε τη βούρτσα.

-Στ' όνομα του Θεού, μουρμούρισε.

-Τι θα κάμεις, παππού;

-Τώρα θα δεις!

Σήκωσε τη βούρτσα κι άρχισε αργά, προσεχτικά, να γράφει με την κόκκινη μπογιά στην πόρτα το πρώτο γράμμα: Ε, ύστερα Λ, ύστερα πάλι Ε ...

Ά! φώναξε το Θρασάκι, τώρα κατάλαβα!

Ο παππούς χαμογέλασε:

-Κατάλαβες τώρα γιατί μ' έπιασε η λόξα να μάθω γράμματα; έκαμε Είχα το σκοπό μου. Θα γεμίσω το χωριό, δεν θ' αφήσω τοίχο, θα ανέβω και στο καμπαναριό, θα πάω στο τζαμί και θα γράψω : Ελευτερία ή Θάνατο;! Ελευτερία ή Θάνατος πριν να πεθάνω.

Μιλούσε κι έγγραφε με χοντρές πινελιές τα μαγικά λόγια. Και κάθε τόσο έγερνε πίσω το κεφάλι, καμάρωνε τα γραφτά του. Δεν μπορούσε ακόμη να το χωνέψει ο νους του, τι μυστήριο είναι τούτο, να σημαδεύει μερικές γιώτες και κουλούρες κι από αυτές να βγαίνει μια φωνή, σα να 'ταν στόματα ανθρώπου, χείλια και λαρύγγια και σπλάχνα που φώναζαν.

-Μα αλήθεια, Θρασάκι, ρωτούσε κάθε τόσο τον εγγονό του, αλήθεια πως τα σημάδια αυτά είναι πράματα ζωντανά και μιλούνε; Πώς γίνεται και μιλούνε; Πώς γίνεται και μιλούνε; Μέγας είσαι, Κύριε!

(Αφού τέλειωσε)

-Καλά το 'γραψα, Θρασάκι μου; τον ρώτησε ανήσυχος; δεν έκαμα λάθος;

-Σου βάζω δέκα, παππού, άριστα! Έκαμε ο εγγονός του και γέλασε.

-Ε, πάμε παραπέρα!

Βρήκαν στο απογύρισμα του δρόμου έναν τοίχο, βούτηξε πάλι τη βούρτσα ο παππούς, πήρε φόρα. Έγραφε, έγγραφε, τράβηξε παραπέρα, έγγραφε, πιτσιλιζαν οι μπογιές τα γένια του, έπεφταν στα στιβάνια του, λέρωναν το μειντανογίλεκό του, μα, αυτός δεν χαμπάριζε. Ιερή φλόγα τον είχε

συνεπάρει. Όπου έβρισκε τοίχο καθαρό, στρωτό, μια πόρτα μεγάλη, σέκουνταν, και δώστου και ζωγράφιζε τα μαγικά σημάδια. Κι ο τοίχος που ήταν πριν βουβός και κιοτής, έβγαζε τώρα φωνή και διαλαλούσε παλικάρισία τη λαχτάρα του. Η πόρτα, το ξύλο το αμίλητο, πετούσε ψυχή, μιλούσε, θαματοργούσε, σαν τίμιο ξύλο.

Παππού , δος μου μια προσταγή.

-Φτάσε όπου μπορείς παιδί μου.

-Παππού, δώσε μου μια πιο δύσκολή, πιο κρητική προσταγή.

-Φτάσε όπου δεν μπορείς. Κι άκου δω. Μην ντραπείς αν έπαιξες καλά και έχασες. Να ντραπείς αν έπαιξες κακά και κέρδισες.

Είχε πάρει πια το χέρι του το κολάι της γραφής, πετούσε. Έφτασε στην πλατεία του χωριού. Εκεί 'ταν το σκολειό, η εκκλησία, το τζαμί. Πιο πέρα ο καφενές. Βούτηξε τη βούρτσα στη μπογιά, άρχισε από την πόρτα του σκολειού. Ελευτερία ή Θάνατος! Δυο γέροι πρόβαλαν από τον καφενέ.

-Ε, ε καπετάν Σήφακα, πότε τα 'μαθες τα γράμματα; τι γράφεις, τι έπαθες;

-Αποχαιρετώ, αποκρίθηκε ο παππούς, χωρίς να στραφεί, σας αφήνω ένα λόγο, τον στερνό, να με θυμάστε.

-Τι λόγο;

-Ελευτερία ή Θάνατος! Φώναξε το Θρασάκι.

Κούνησαν οι γέροι την κεφαλή τους, μπήκαν μέσα.

-Πάει, αγγελοσκιάχτηκε ο γέρο Σήφακας, μουρμούρισαν, ζυγώνει ο Χάρος.

Ο παππούς στάθηκε τώρα απόξω από το τζαμί, κατακάθαροι οι τοίχοι, καινουριοασπρισμένοι, η πόρτα κίτρινη..

-Ανακάτεψε, Θρασάκι, την μπογιά μ' ένα ξύλο, είπε ο γέρος, εδώ θα βάλω τα δυνατά μου. Θα κοτσάρω σε κάθε γράμμα και μια ουρά για στολίδι. Τώρα θα δεις ! είπε και δωσ' του και ανεβοκατέβαζε τη βούρτσα, με περίσσια τέχνη, απάνω στην κίτρινη πόρτα.

Τέλεψε, κουράστηκε.

-Πάμε τώρα σπίτι, είπε, κουράστηκα. Άλλη μέρα η εκκλησία. Θα πάρω και μια ανεμόσκαλα. Λέω ν' ανέβω ψηλά στο καμπαναριό, και θέλει γερά κότσια.

-Μη γκρεμιστείς, παππού. Θ' ανέβω κι εγώ.

-Όχι, εγώ, επέμενε ο γέρος, εγώ. Πάμε τώρα!

.....

3^ο μέρος

(Ο γέρο Σήφακας ακούμπησε τη σκάλα κάτω από το καμπαναριό, έβαλε δυο πέτρες αντιτρόχι... Πάτησε ο γέρος το πρώτο σκαλοπάτι, πήρε ν' ανεβαίνει αγκομαχώντας. ... Είχε σκαρφαλώσει ως την κορφή της σκάλας..... βούτηξε τη βούρτσα στη μπογιά, άπλωσε το χέρι, άρχισε να γράφει, ένα ένα θεόρατα κεφαλαία, Ε, Λ, Ε.... Χτυπούσε η καρδιά του χαρούμενη . «ποιος θα μου το 'λεγε, συλλογίζονταν, ότι θα τέλειωνε έτσι η ζωή μου! Με μια βούρτσα, ένα τενεκέ μπογιά και να γράφω στους τοίχους!» Έγραψε όλα τα κεφαλαία, κρατούσε ακόμα τη βούρτσα, ξέχσε πως ήταν απάνω σε σκάλα, κι αποτραβήχτηκε κατά πίσω, να τα δει πιο καλά, να τα καμαρώσει. Μα ως έγερνε το κορμί, έχασε το σοζύγι, άπλωσε τα μπράτσα και γκρεμίστηκε κάτω. Σείστηκε το χωριό. Σα να 'γινε σεισμός κι έπεσε η κολώνα που το κρατούσε.

.....

-Παππού, είπε, πιάνοντας το χέρι του γέρου, έχω ακουστά, έζησες σαν το μεγάλο δρυ, έφασες μπόρες, πόνεσες, χάρηκες, πολέμησες, δούλεψες εκατό χρόνια. Πώς σου φάνηκε η ζωή, παππού, στα εκατό ετούτα χρόνια;

-Σαν ένα ποτήρι κρυγιό νερό, παιδί μου, είπε ο παππούς

-και διψάς ακόμα, παππού;

Άνάθεμά τον, είπε με βαριά φωνή, σαν να καταριόταν, ανάθεμά τον που ξεδίψασε!

.....

Καζαντζάκης –αφηγητής

[Λευτεριά]

Όταν συλλογιέμαι, ύστερα από τόσα χρόνια τη μέρα εκείνη που πάτησε ο Πρίγκιπας Γεώργιος της Ελλάδας, πάει να πει η Λευτεριά, το χώμα της Κρήτης, τα μάτια μου βουρκώνουν ακόμα και τρέχουν. Τι μυστήριο, λοιπόν, ακατάλυτο είναι ο αγώνας του ανθρώπου! Τι είναι η φλούδα ετούτη της γης, φτενή, αβέβαιη, ραγισμένη, και σούρνονται απάνω της τα καταματωμένα, καταλασπωμένα παράσιτα, οι άνθρωποι και ζητούν ελευτεριά. Και τι συγκίνηση να βλέπεις να σκαρφαλώνει τον ατέλειωτο ανήφορο, πρωτοπόρος και ν' ανοίγει δρόμο, τότε με τη χλαμύδα και το κοντάρι και τότε με τη βράκα την κρητικιά, ο Έλληνας!

Θυμούμαι, ένας Κρητικός καπετάνιος, βοσκός, μύριζε κοπριά και τράγο και γύριζε από τον πόλεμο, όπου είχε πολεμήσει σα λιοντάρι. Βρέθηκα στο μαντρί του ένα μεσημέρι που του ήρθε από «Κρητικό Αδελφάτο «της Αθήνας ένα δίπλωμα απάνω σε περγαμηνή με μεγάλα γράμματα κόκκινα και μαύρα. Τον συγχαίρουνταν για τις αντραγαθίες τους και τον ανακήρυχναν ήρωα.

-Τι χάρτα είναι τούτη; ρώτησε νευριασμένος τον αποσταλμένο. **Μπήκαν πάλι τα πρόβατά μου σε κανένα σπαρμένο; είναι να πλερώσω καμιά ζημιά;**

Χαρούμενος ο αποσταλμένος ξεδίπλωσε τη χάρτα και του τη διάβασε φωναχτά

[Η πατρίς σου προσφέρει τούτο το μετάλλιο, εις ένδειξη αναγνώρισης της προσφοράς σου στον αγώνα για την]ελευθερία]

-Κάμε τα ψιλά, να καταλάβω. Τι θέλει να πει;

-Πως είσαι ήρωας και η πατρίδα σου στέλνει τη χάρτα αυτή, να τη βάλεις, λέει σε κορνίζα, να τη βρουν τα παιδιά σου.

Άπλωσε ο καπετάνιος τη χερούκλα.

-Φέρ' τη δω!

Την άρπαξε, την έκαμε κομμάτια, την πέταξε στη φωτιά, όπου έβραζε το καζάνι με το γάλα.

-Άντε να πας να τους πεις πως εγώ δεν πολέμησα, για να πάρω μια χάρτα. Πολέμησα για να κάμω ιστορία!

Για να κάμει ιστορία! Ένωθε καλά ο άγριος βοσκός τι ήθελε να πει, μα δεν κάτεχε να το πει. Ή μπας και το 'πε με τον ανώτατο τρόπο;

Εκείνη τη μέρα,

Πετούσαν οι κρητικοί τα κεφαλομάντηλά τους στον αέρα, έτρεχαν τα κλάματα και μούσκευαν τα' άσπρα καπετανίστικα γένια, σήκωναν οι μανάδες τα μωρά τους να δουν τον ξανθό γίγαντα, το παραμυθένιο βασιλόπουλο, που 'χε ακούσει το θρήνο της Κρήτης κι είχε κινήσει, πριν από αιώνες, καβάλα σε άσπρο άλογο, σαν τον Αη -Γιώργη να τη λευτερώσει. Γιαλί έκαμαν τόσους αιώνες τα μάτια των Κρητικών ν' αγναντεύουν το πέλαγος, φάνηκε, δεν φάνηκε, τώρα θα φανεί...

Και τώρα, να, τράνταξε η Κρήτη, άνοιξαν οι τάφοι, ακούστηκε μια φωνή από την κορφή του Ψηλορείτη. Έρχεται! Έφτασε! Να τος ! κι οι γέροι καπεταναίοι ροβόλησαν από τα βουνά, με τις βαθιές πληγές τους, με τις ασημένιες πιστόλες τους, ήρθαν οι νέοι με τα μαυρομάνικα μαχαίρια τους και με τις βροντόλυρες, χτυπούσαν οι καμπάνες, σειούνταν τα

καμπαναριά, καταστολίστηκε η πολιτεία με βάγια και μυρτιές, κι ο Ξανθός Άη Γιώργης στέκουνταν στη δαφνοστρωμένη προκυμαία, κι έλαμπε όλο το Κρητικό πέλαγο πίσω από τους ώμους του.

Ένας άντρακλας πέρασε φορτωμένος δάφνες. Είδε τον πατέρα μου, στάθηκε.

-Χριστός ανέστη, καπετάν Μιχάλη! Φώναξε.

-Η Κρήτη ανέστη!, αποκριθήκε ο πατέρας μου, απλώνοντας την απαλάμη του στο στήθος.

Ο πατέρας μου με πήρε από το χέρι, βιάζονταν, έτρεχε κι έτρεχα κι εγώ πίσω του να τον προλάβω.

-Πού πάμε πατέρα; ρώτησα λαχανιασμένος.

-Στου παππού σου, περπάτα!

Φτάσαμε στο νεκροταφείο..... Σ' ένα φτωχό μνήμα, ο πατέρας μου στάθηκε. Έβγαλε ο πατέρας μου το κεφαλομάντηλό του κι έπεσε μπρούμυτα πάνω στο χώμα. Το σκάλισε με τα νύχια του, έκαμε ένα μικρό λάκκο, σα χωνί, έβαλε βαθιά μέσα το στόμα του και φώναξε τρεις φορές.

-Πατέρα, ήρθε! Πατέρα, ήρθε! Πατέρα, ήρθε!

.. Έβγαλε από την τσέπη του ένα μπουκαλάκι κρασί, το 'χυσε στάλα στάλα μέσα στο λάκκο, και περίμενε κάθε φορά να πάει κάτω, να το πιει η γης. Κι ύστερα τινάχτηκε επάνω, έκαμε το σταυρό του, με κοίταξε. Το μάτι του άστραφτε.

-Άκουσες; μου είπε κι η φωνή του είχε βραχνιάσει από τη συγκίνηση, άκουσες;

Δε μιλούσα . τίποτα δεν είχα ακούσει.

-Δεν άκουσες; έκαμε ο κύρης θυμωμένος. Τα κόκκαλα του έτριξαν.

Καζαντζάκης :Το πρώτο σου χρέος, εχτελώντας τη θητεία σου στη ράτσα, είναι να νιώσεις μέσα σου όλους τους προγόνους. Το δεύτερο, να φωτίσεις την ορμή τους και να συνεχίσεις το έργο τους. Το τρίτο σου χρέος είναι να παραδώσεις στο γιο τη μεγάλη εντολή να σε ξεπεράσει.

Τραγούδι :Από φλόγες η Κρήτη ζωσμένη (ο ύμνος της Κρήτης) <https://www.youtube.com/watch?v=natMZyFURPo>

Τα τραγούδια που έχουν χρησιμοποιηθεί είναι:

1. **Άστραψε τ' αψηλό βουνό** («Ο καπετάν Μιχάλης» (Έργο 24) μουσική και τραγούδια του Μάνου Χατζηδάκη για θεατρική διασκευή του ομώνυμου μυθιστορήματος του Ν. Καζαντζάκη, (1966) Εδώ τραγουδά ο Μάνος Κατράκης)
2. **Όμορφη που 'ναι η Κρήτη** (Όπως παραπάνω. Εδώ τραγουδά η Φλέρυ Νταντωνάκη)
3. **Δεν ήταν νησί** (Όπως παραπάνω. Εδώ τραγουδά η Φλέρυ Νταντωνάκη)
4. **Οι άντρες οι φανήσιμοι** (Ένα παραδοσιακό κρητικό τραγούδι, σε μουσική Δημήτρη Σγουρού)
5. **Από φλόγες η Κρήτη ζωσμένη** (γράφτηκε από τον (Από το ποίημα « Μια ολονυχτία εν Κρήτη» ή « η μάχη των Κεραμέων» του Γεωργίου Παράσχου, σε μουσική Σπυρίδωνα Καίσαρη)